

Een regionaal natuurbeschermingsprobleem

Dassen in het Gooi

Hans Vink & Fred Alleijn

Bij een bezoek aan een dassenburcht gelegen aan de rand van het Gooi, in 1982, bleek dat een klein aantal dassen zich hier had weten te handhaven. Sindsdien wordt door de auteurs onderzoek verricht naar de grootte en het terreingebruik van deze geïsoleerde dassenpopulatie, en naar de maatregelen die nodig zijn om het voorkomen van de das hier ook in de toekomst veilig te stellen.

Hans Vink en Mark van der Wal bij een druk belopen dassentunnel in het Gooi. Foto Jaap Mulder

In het Gooi en op de Utrechtse Heuvelrug kwamen dassen *Meles meles* in het begin van deze eeuw nog talrijk voor. Er bevonden zich bij Lage en Hoge Vuursche verschillende bewoonde burchten. Ook in de omgeving van Amerongen, Leersum en Achterberg was de das in de jaren vóór 1940 beslist een algemene verschijning (van Wijngaarden & van de Peppel, 1959; Wiertz & Vink, 1983). In de jaren zeventig leek de das hier echter geheel uitgestorven, totdat de dieren hier in 1982 toch werden aangetroffen (Broekhuizen & Vink, 1985)

Leefwijze

De populatiegrootte wordt op dit moment geschat op minimaal 10 tot 12 dieren, verdeeld over vier hoofd- en verschillende bijburchten. Van deze kleine groep dassen werden in de jaren tachtig jaarlijks één of meer dieren als verkeerslachtoffer gevonden en in 1987 werd een zogend vijfde doodgedreden op de spoorlijn. Op het dieptepunt waren er nog maar circa zeven dieren over. Om de kans op overleven voor de dassen te vergroten is er een actieplan opgesteld om een levenskrachtige populatie van 25 à 50 dieren een duurzame toekomst te bieden (Alleijn & Vink, 1987).

Het huidige leefgebied is vrij klein en kwetsbaar en ligt ingeklemd tussen een rijksweg (A27) en het Vechtplas-sengebied. De dassenburchten bevinden zich vrijwel uitsluitend in de hoger gelegen stuwwallen van het Gooi en de Utrechtse Heuvelrug. De dassen foerageren meestal in de overgangszones naar de aangrenzende graslanden en in de vochtige graslandcomplexen die daarop aansluiten. Zij voeden zich vooral met regenwormen, die met name in zandige opduikingen in de overigens venige graslanden voorkomen. Vooral daar waar bemesting met stalmest plaatsvindt komen de wormen in relatief hoge aantallen voor. Ook een grotere dichtheid aan mollen in dergelijke percelen wijst daarop. Uit de literatuur (o.a. Butter, 1990; Kruuk et al., 1979) is bekend, dat dassen vrijwel alleen in grasland met korte vegetatie, meestal be-

weide graslanden, succes hebben met het bemachtigen van grote aantallen regenwormen. Bij ideale weersomstandigheden, namelijk weinig wind, een temperatuur tussen 1 en 17°C (optimum bij circa 9-10°C) en neerslag in de voorafgaande 24 uur wordt de regenworm *Lumbricus terrestris* erg actief aan de oppervlakte.

In de overgangszone tussen stuwwal en veengrasland wordt ook veel maïs geteeld, die door de dassen als voedselbron wordt benut. In het zomerhalfjaar, de periode waarin de maïs nog niet aantrekkelijk is voor de dieren, wordt regelmatig dassenactiviteit vastgesteld in de graslandcomplexen tot op een afstand van 3 tot 4 km van de hoofd- en bijburchten.

Gevaar

De levensvoorwaarden voor de das zijn hier zeker niet gunstig te noemen. De burchten bevinden zich in bossen met een tamelijk hoge recreatiedruk. Om de belangrijkste voedselgebieden te bereiken, dienen de dieren iedere nacht de dichtbevolkte en met asfaltwegen doorsneden overgangszone naar de lager gelegen gronden te passeren. Wanneer zich in het voorjaar of in de zomer langdurige droogteperiodes voordoen, is de voedselsituatie in deze vrij open graslandgebieden niet ideaal. Uit ons onderzoek is gebleken dat de dassen voornamelijk in de wintermaanden bij temperaturen onder

Een kleine dassenpopulatie handhaaft zich nog steeds op de grens van de Utrechtse Heuvelrug en het laagveengebied.

Foto Hans Vink

5°C intensief in het bos foerageren (omwoelplaatsen). Wijfjesdassen die in het voorjaar jongen zogen, keren elke nacht enkele malen naar de burcht terug en zijn dus extra kwetsbaar voor verkeersmortaliteit in de overgangszone.

De drie belangrijkste vragen, die men bij het voortbestaan van deze populatie kan stellen, zijn:

- is de populatie niet te klein geworden en zal de levensvatbaarheid verder aangetast worden door in-teelt?
- biedt het leefgebied qua grootte en kwaliteit voldoende perspectief?
- is de hoge verkeersmortaliteit niet een te grote aderlating voor deze populatie?

Toekomst voor deze dassen?

Is het wel de moeite waard ons druk te maken om zo'n kleine, geïsoleerde groep dassen? Gevoelsmatig is het altijd de moeite waard, al gaat het maar om één enkele das. Er zijn genoeg voorbeelden uit binnen- en buitenland van kleine en geïsoleerde, maar toch levensvatbare dassenpopulaties die reeds tientallen jaren bestaan. Er zijn aanwijzingen dat er enige uitwisseling plaatsvindt met de Veluwe dassenpopulatie, waarvan de dichtstbijzijnde burchten zich op zo'n 40 ki-

Dassen foerageren graag op wormen in beweide grasland.
Foto Hans Vink

lometer afstand bevinden. Sinds de jaren tachtig worden regelmatig meldingen gedaan van doodgereden dassen, tijdelijk belopen burchten, dassenprenten en zichtwaarnemingen van dassen in de Utrechtse- en Gelderse Vallei en in mindere mate ook op de Utrechtse Heuvelrug. Dit wijst op emigratie van dassen vanuit de Veluwe (Broekhuizen et al, 1989). Op de Veluwe werden in 1980 101 "belangrijke belopen burchten" gevonden, terwijl dit aantal tijdens de dassencensus van 1990 bleek te zijn gegroeid tot 194 (Wiertz & Vink, 1983; Wiertz, 1991). In het noordoostelijke deel van de Gelderse Vallei werden tijdens de in 1990 gehouden dassencensus door de eerste auteur enkele bewoonde dassenburchten aangetroffen, terwijl zich in de zuidelijke Gelderse Vallei zeer recent dassen in de omgeving van Wekerom gevestigd hebben.

Het beleidsplan Natuur en Landschap van de provincie Utrecht streeft naar het behoud en de versterking van de bestaande ecologische verbindingzone vanaf het Vechtplassengebied naar het Kromme Rijngebied, via de buitenplaatsen Beukenburg, Sandwijk en Oostbroek, in de gemeenten Maartensdijk en De Bilt (Oostenbrugge, 1991). De laatste jaren zijn er uit deze zone ook meldingen van waargenomen dassen bekend.

Maatregelen

Na de eerste, voorzichtige activiteiten rond deze populatie kreeg ook de overheid meer belangstelling voor de gesignaleerde problematiek en werden er meer financiën beschikbaar gesteld. Het interprovinciaal dassenoverleg heeft, mede gestimuleerd door het door beide auteurs gelanceerde dassenactieplan (Alleijn &

Vink, 1987), in de periode 1987-1990 een groot aantal beschermingsmaatregelen voor de das in deze regio kunnen realiseren.

- Dassentunnels effectief

Er werden maatregelen getroffen om het doodrijden van dassen te beperken. Inmiddels zijn vier dassentunnels aangelegd inclusief begeleidende rasters. Twee van deze tunnels, gelegen onder een landbouwweg die woon- en voedselgebied van de das scheidt, werden reeds enkele weken na aanleg intensief door de dassen benut. Een derde tunnel ligt onder een provinciale weg met hoge verkeersintensiteit. Aan de hand van de achterblijvende haren op prikkeldraden, die speciaal voor dat doel op strategische plaatsen gespannen waren, was vastgesteld dat de dassen deze weg vooral in voor- en najaar regelmatig overstaken. Deze tunnel werd enkele maanden na aanleg regelmatig door de dassen gebruikt. De vierde tunnel, circa 80 meter lang en gelegen onder een rijksweg, is vooral bedoeld om migrerende dassen een veilige passage te kunnen garanderen. Tot op heden is alleen vastgesteld dat de das frequent langs het raster loopt. De tunnel wordt echter voorzover bekend alleen door konijnen, vossen en katten gebruikt. Hoogstwaarschijnlijk fungeert het raster hier als territoriumgrens voor de dassen. Sinds kort worden binnen 200 meter van de rijksweg meer mestputjes en haren gevonden.

De laatste twee jaar zijn er voorzover bekend geen dassen meer doodgereden, zodat deze verkeerstechnische voorzieningen succesvol zijn.

- Verbetering leefgebied

Er worden ook maatregelen getroffen gericht op verbetering van de structuur en de voedselkwaliteit van het gebied. In productiebossen worden terreinen opengekap, zodat de jonge opslag meer dekking kan bieden. Ook worden nieuwe houtwallen en -singels aangelegd, inmiddels al over een lengte van 4 kilometer. Op twee locaties zijn landschapselementen aangelegd ter versterking van de ecologische infrastructuur tussen twee hoofdburchten en twee dassentunnels. Overigens blijkt dat de dassen zich in dit voor een deel vrij open landschap gemakkelijk laten leiden

door houtwallen, bosstroken of zelfs eenvoudige ruigtestroken langs afzettingen van prikkeldraad. Een regelmatig gemaaid paadje in een jonge bosstrook werd door de das snel als wissel geaccepteerd. Bij afwezigheid van een dergelijk pad bleken de dieren vooral de randen van de bosstrook met het aangrenzende weiland als doorgangsroute te gebruiken. Met medewerking van natuurbeschermingsinstanties wordt elk jaar een aantal voerakkers (maïs en haver) voor de das ingericht. In de directe omgeving van enkele hoofdburchten worden de aanwezige graslanden zoveel mogelijk met stalmest bemest om een hoge biomassa aan regenwormen te creëren. De aanwezigheid van goede voedselgebieden in de directe omgeving van kraamburchten is vooral in het voorjaar erg belangrijk, omdat het de kans op doodrijden van de zogende moederdas vermindert; zij hoeft immers niet zo ver weg en steekt dus minder wegen over. Ook zou dit de kans op predatie van juveniele dassen door vossen tijdens de afwezigheid van de moederdas kunnen beperken.

Er wordt verder actief nagedacht over en gewerkt aan het uitzetten van dassen in de buurt, om de populatie te versterken. Zo worden er mogelijk nog dit jaar twee kunstburchten aangelegd, als steunpunten voor de bestaande populatie en voor eventuele uit te zetten dassen.

Tenslotte wordt er ook voorlichting gegeven aan de agrariërs en andere omwonenden. Dit wordt op prijs gesteld en leidt vaak tot een geïnteresseerde en positieve houding.

Knelpunten

1. De voorlichting heeft er helaas ook toe geleid dat meer mensen het gebied bezoeken, waardoor dassenburchten nu en dan worden bezocht en in bepaalde gevallen verstoring optreedt. Meer toezicht betekent niet altijd een oplossing van dit probleem.

2. Twee van de vier hoofdburchten bevinden zich op eigendommen van natuurbeschermingsinstanties, die bij het beheer in belangrijke mate rekening houden met de das, terwijl ook een derde hoofdburcht betrekkelijk veilig ligt op particulier terrein. Het is echter triest om te moeten constateren, dat de vierde hoofdburcht (tot

Een dassentunnel wordt onder de weg doorgeperst.
Foto Hans Vink

1988 vrijwel ieder jaar kraamburcht), gelegen op particulier gebied, bijna jaarlijks moedwillig wordt verstoord. De struiklaag wordt gekapt, hollen worden dichtgegooid en men laat drijfmest in de burcht lopen. Ook wordt op en in de directe omgeving van deze burcht intensief op vossen gejaagd. In 1991 is proces-verbaal opgesteld wegens het geheel vernielen van de burcht door onbekenden. Dit was mogelijk omdat in de betreffende gemeente in de Algemene Politieverordening speciale beschermende artikelen voor dassen zijn opgenomen. Overigens heeft het onderzoek door de politie geen enkel resultaat opgeleverd.

3. De aanwezige rijksweg vormt nog steeds een barrière, niet alleen voor dassen, maar ook voor andere zoogdieren zoals ree, egel, haas en waarschijnlijk boommarter en voor amfibieën en reptielen (vooral in de droognat gradiënt). Om verbetering in deze situatie aan te brengen, zijn veel ingrijpendere maatregelen nodig dan de aanleg van een dassentunnel. Cerviducten en aquaducten zouden meer uitkomst bieden om uitwisselingsmogelijkheden te creëren. Rijkswaterstaat onderzoekt de mogelijkheden daartoe.

4. Een poging om dassen uit te zetten, waartoe het initiatief was genomen door de eigenaar van een particulier terrein aan de rand van de Utrechtse Heuvelrug is voorlopig gestrand op onenigheid tussen ambte-

lijke diensten. De noodzakelijke financiën zijn notabene al toegezegd door de Stichting Grasduinen en het Dierenrampenfonds.

5. Een ander gevaar wordt gevormd door het Landinrichtingsplan Noorderpark. De dassen komen voor in een zogenaamde grote landschappelijke eenheid: de laatste polder in de provincie Utrecht, die nog plaatsen kent die meer dan drie kilometer van de verharde weg afliggen. In deze polder is volgens het natuurbeleidsplan 1000 hectare natuurontwikkelingsgebied gepland. Volgens de huidige plannen van de landinrichtingscommissie zal daarvan slechts 40 hectare worden gerealiseerd. Drie boerderijen, een ontsluitingsweg en een toeristisch fietspad zijn midden in het belangrijkste foerageergebied van de dassen geprojecteerd. Dit heet landinrichting anno 1992.

Tot slot

Ondanks de benarde situatie waarin deze kleine dassenpopulatie verkeert, blijkt het toch mogelijk maatregelen te treffen om hun positie te verbeteren. Vooral de verkeersmortaliteit-verlagende maatregelen blijken succesvol. Anno 1992 is er in het Gooi nog steeds sprake van een vitale dassenpopulatie. Dit blijkt ook uit de waarneming van minimaal vier jonge dassen in 1991 en minstens één jong in 1992. Sommige knelpunten zijn op te heffen met relatief kleine financiële offers en veel overleg en bereidwilligheid van de betrokkenen. Te denken valt aan een beter toezicht en het uitzetten van enkele dassen.

Daarnaast zal intensivering van het onderzoek kunnen bijdragen aan het behoud van deze populatie. Zonder cerviduct blijft de barrièrewerking van de aanwezige rijksweg voor vele diersoorten onverkort bestaan. Verder zouden de ontwikkelingen rond de mestproblematiek nadelig kunnen zijn voor de dassen. De verplichte mestinjectering kan leiden tot een sterke vermindering van de wormenpopulaties in grasland (mond. meded. J.M. Bodt, IBN). Ook de ontwikkelingen in het kader van de Landinrichting zijn niet bepaald positief te noemen. Het is blijkbaar nog steeds mogelijk om boerderijen en wegen aan te leggen in onze laatste relatief ongeschonden landschappen.

Literatuur

- Alleijn, W.F. & J. Vink, 1987. Dassen blijven in het Gooi en de Utrechtse Heuvelrug, een plan om het voortbestaan van de das te waarborgen. Intern Rapport Stichting L.O.N.L., Utrecht, 17 pp.
- Broekhuizen, S., G. Müskens & J. Swart, 1989. Verbindingswegen voor dassen en boomkruipers in de Gelderse Vallei. *Natuur en Milieu* 13(5):4-7.
- Broekhuizen, S. & J. Vink, 1985. De dassen van Utrecht en het Gooi, een populatie in de schaduw van het uitsterven. Rapport 85/12, Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Arnhem, 19 pp.
- Butter, M., 1990. Dassen, verzuring en regenwormen; literatuuronderzoek naar de effecten van verzuring op regenwormen en de gevolgen daarvan voor de Nederlandse dassen. Uitgave Biologie-winkel, Rijksuniversiteit Groningen, nr 28, 43 pp.
- Kruuk, H., T. Parish, C.A.J. Brown & J. Carrera, 1979. The use of pasture by the European badger (*Meles meles*). *J. Appl. Ecol.* 16:453-459.
- Oostenbrugge, R. van, 1991. Groene wegen langs de Heuvelrug. *Natura* 88(7):159-162.
- Vink, J., 1989. Dassen in de provincie Utrecht, balancerend op de rand van uitsterven. De Kruisbek (Vogelwerkgroep Utrecht) 32(5):179-183.
- Wiertz, J., 1991. De dassenpopulatie in Nederland 1960-1990. Rapport 91/6, Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Leersum, 74 pp, bijlagen.
- Wiertz, J. & J. Vink, 1983. Inventarisatierapport over de das in Nederland 1960-1980, deel 2: basisgegevens. Intern rapport, Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Leersum, 320 pp, bijlagen.
- Wijngaarden, A. van & J. van de Peppel, 1961. Rapport over de verspreiding van de das, *Meles meles* L. in Nederland. Intern rapport, RIVON, Bilthoven, 107 pp.

- De Werkgroep Vrijwillig Landschapsbeheer Maartensdijk wil de komende jaren nog enkele kilometers nieuwe houtwal en enige dassentunnels aanleggen. U kunt deze werkzaamheden steunen via postrekening 380418, Rabobank Maartensdijk, o/v rek nr 37.83.34.514.

- Hans Vink, Boterhoeve 5, 3992 NB Houten.

- Fred Alleijn, Sparrenlaan 9, 3739KK Hollandsche Rading.